

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ

Стаття присвячена інституту незалежності суддів. Визначено ознаки принципу незалежності суддів. В результаті проведеного дослідження сформульовано поняття принципу незалежності суддів.

Ключові слова: *судова влада, незалежність судді, самостійність судді, гарантії незалежності суддів.*

Статья посвящена институту независимости судей. Определены признаки принципа независимости судей. В результате проведенного исследования сформулировано понятие принципа независимости судей.

Ключевые слова: *судебная власть, независимость судьи, самостоятельность судьи, гарантии независимости судей.*

The academic article sacred to the institute of independence of judges. The signs of principle of independence of judges are certain. As a result of the conducted research the concept of principle of independence of judges is formulated.

Key words: *judicial power, independence of judges, independence of judge, guarantee of independence of judge.*

Постановка проблеми. Найважливішою передумовою утвердження верховенства права та основною гарантією здійснення справедливого судочинства є принцип незалежності суддів. Крім того, цей принцип є важливою ознакою правової держави, в якій кожен громадянин має право на захист своїх прав і свобод повноважним, незалежним, неупередженим і об'єктивним судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя є самостійними, при здійсненні правосуддя вони підкоряються лише закону.

Торкаючись безпосередньо питань, пов'язаних із проблемами незалежності суддів, необхідно відмітити, що Україною зроблено істотні кроки у напрямку подальшого удосконалення і зміцнення судової системи. Прийняття 7 липня 2010 р нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», внесення відповідних змін у процесуальне законодавство, вжиття з боку найвищої ланки судової системи України – Верховного Суду – заходів, спрямованих на забезпечення правильного й однакового застосування судами України законодавства – ось лише частина тієї величезної роботи, метою якої є підвищення ефективності діяльності суду, а відтак і ефективності захисту прав і свобод громадян, які звертаються до суду за захистом своїх прав. Водночас процес розвитку і зміцнення судової системи України залишається досить складним і тривалим. Ще й досі не прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс України; із значними труднощами відбувається також реалізація принципу незалежності суддів.

Аналіз досліджень даної проблеми. Принцип незалежності суддів були досліджені в працях наступних науковців: В.Ф. Бойка, В.Д. Бринцева, М.В. Василевич, О.Б. Горової, Ю.М. Грошевого, Т.М. Добровольської, А.М. Колодія, О.М. Ларіна, В.Т. Маляренка, О.В. Марцеляка, М.М. Михеєнка, Л.М. Москвич, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, Н.В. Сібільова, О.М. Толочка, Д.М. Хачатуряна, Г.І. Чангулі, Н.М. Чепурнова та інших. Проте майже всі дослідження цього принципу були проведені до прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., що і зумовлює актуальність даної статті.

Виклад основних положень. У сучасній правовій літературі, присвяченій судовій владі та судоустрою, термін «незалежний» використовуються в різних ситуаціях. По-перше багато науковців виокремлюють принцип незалежності судової влади. По-друге, при визначенні статусу суддів законодавець встановлює гарантії їх незалежності, тобто мова йде й про незалежність суддів.

Саме слово «незалежний» можна тлумачити як такий, який не залежить від кого-небудь, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь [1, с.760]. Крім того, незалежність — можливість приймати самостійні рішення, які підкоряються власним бажанням та інтересам і не потребують зовнішніх вказівок та наказів [2]. Незалежність може мати різні значення, але завжди повинно бути конкретизовано, стосовно яких зовнішніх

об'єктів вона встановлюється. Незалежність може бути й повною, але звичайно встановлюється певна межа, до якої можна бути незалежним, або визначається коло суб'єктів, що мають право (не мають права) здійснювати зовнішній вплив.

Принцип незалежності судової влади є предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених, проте варто звернути увагу на характер його реалізації стосовно суду. І в такому контексті варто підкреслити, що коли йдеться про судову владу або суддівський корпус – суддів, правильно буде говорити про дію принципу незалежності. Відносно суду можливо використання як терміну незалежність, так і самостійність, залежно від того, в якому контексті використовується поняття суд [3, с.170].

У юридичній літературі немає єдності поглядів на поняття незалежності суддів. Так, наприклад, М.С. Строгович писав про незалежність суддів від будь-якого стороннього впливу та обов'язок вирішити справу у відповідності зі своїм переконанням, при підкоренні тільки закону [4, с.162], В.М. Семенов – про те, що незалежність проявляється в розгляді справи на основі закону, матеріалів справи, внутрішнього суддівського переконання та соціалістичної правосвідомості [5, с.50]. На думку сучасного дослідника С.С. Аскерова незалежність суддів означає незалежність професійного судді – посадової особи органу державної влади, яка визначає права та обов'язки суддів як під час здійснення судочинства, так і їх взаємовідносини з суб'єктами процесуальної діяльності, іншими органами влади, їх посадовими особами та громадянами тощо [6, с.174]. М.В. Василевич зазначає, що незалежність суддів полягає в їх самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею [7, с.9]. Е.Б.Абросімова, з одного боку розділяє, а з іншого, розглядає в неподільній єдності незалежність суддів в інституційному аспекті цього поняття як самостійність судів в системі інших державних та громадських органів і незалежність судової влади і її носіїв в змістовному аспекті цього слова, як їх неупередженість [8, с.211]. М.Д. Савенко вважає, що незалежність суддів – це система політичних, соціально-економічних, ідеологічних, правових заходів, що забезпечують самостійне, неупереджене і справедливе розв'язання конфлікту, вирішення спірного правового питання суддею за своїм внутрішнім переконанням на підставі закону без будь-якого стороннього втручання у здійснення правосуддя, ефективний захист прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтереси; суспільства і держави [9, с.99].

Враховуючи вищезазначені визначення слід виділити наступні ознаки принципу незалежності суддів:

1. Незалежність суддів не абсолютна, вона обмежена законом, процедурними рамками, в межах яких здійснюється судова влада. Саме цим, на думку О.М. Курила забезпечується повноцінна незалежність суддів, бо, маючи у своєму керуванні обов'язковий для виконання всіма закон, судді можуть діяти впевнено, безбоязно і справедливо. Вказане, як додаткова гарантія, ставить міцні перешкоди щодо можливості вчинення не передбачених законом дій з боку судді, перевищення повноважень, зловживань і сваволі [10, с.74-75].

2. Незалежність суддів легітимна лише при здійсненні процесуальної діяльності судді. Поняття «незалежність» при окресленні складових статусу суддів законодавець використовує лише при характеристиці повноважень судді при здійсненні судочинства, тобто коли мова йде про процесуальний аспект суддівської діяльності. Поза межами суду, судового розгляду справи принцип незалежності судді не діє.

3. Зміст незалежності суддів включає також елемент особистісної незалежності суддів (тобто наявність у судді певних морально-психологічних якостей, які сприяють реалізації права судді самостійно приймати рішення по справі).

4. Незалежність судді передбачає незалежність як від зовнішнього (від факторів, що знаходяться за межами судової системи), так і внутрішнього (від факторів усередині самої судової системи) впливу на процес прийняття суддею рішення по справі.

5. За посягання на незалежність суддів передбачено найбільш серйозний вид відповідальності – кримінальне покарання (наприклад, ст. 376 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню суддею своїх службових обов'язків чи домогтися винесення неправосудного рішення).

О.Р Михайленко цілком доречно зазначає, що незалежність судді необхідно відрізнити від його самостійності. Якщо незалежність судді означає здійснення ним своїх повноважень, процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, а також не підзвітності будь кому, то самостійність судді передбачає вільну його участь у дослідженні оцінці доказів, обговоренні й прийнятті рішення у відповідності з законом та власним переконанням [11, с.51-52].

У ст.126 Конституції України зазначено, що незалежність суддів гарантуються Конституцією та законами України.

Відповідно ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом.

Суддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози [12].

Конституційний Суд України 1 грудня 2004 року прийняв рішення № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року (справа про незалежність суддів як складову їх статусу). Відповідно до цього рішення незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується, насамперед, особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; забороною будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового та соціального захисту; забороною суддям належати до політичних партій і профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням [13, п.1.1]. Цю думку підтримав і законодавець, який в ст.47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначив, що незалежність судді забезпечується: особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; недоторканністю та імунітетом судді; незмінюваністю судді; порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; забороною втручання у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді; окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; функціонуванням органів суддівського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; правом судді на відставку [12].

Крім того, Конституційний Суд України у своєму рішенні № 19-рп/2004 констатував, що гарантована Конституцією України незалежність суддів забезпечується також і здійсненням суддівського самоврядування. Не допускається зниження гарантій рівня незалежності і недоторканності суддів у разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів.

Відповідно до Конституції України суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів. Єдність судової системи підтверджується також тим, що судді всіх судів мають єдиний статус — це посадові особи, які відповідно до Конституції України наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції. На суддів усіх без винятку судів поширюються встановлені Конституцією та іншими законами України гарантії незалежності та недоторканності. Надання будь-яких переваг судам чи суддям залежно від спеціалізації суду законодавством України не передбачено [14, п.5].

Висновки. Отже, під принципом незалежності суддів слід розуміти передбачену чинним законодавством фундаментальну засаду, яка передбачає здійснення суддями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання.

Розглянутий принцип є двоєдиним. Незалежність суддів при здійсненні правосуддя обов'язково передбачає їх підпорядкування тільки закону, інакше вона може привести до беззаконня і свавілля. Тому, чим повніше і точніше в процесуальному законі регламентована діяльність суддів з розгляду і вирішення судових справ, тим більше гарантії від свавілля. Суддя вирішує справи на підставі закону, відповідно до своєї правосвідомості, в тих умовах, що виключають сторонній вплив на нього. Без належного забезпечення принципу незалежності суддів не можна повною мірою реалізувати інші принципи правосуддя та забезпечити ефективний судовий захист прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач та гол. редактор В.Бусел – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2006. – 1728 с.
2. Незалежність. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Незалежність>
3. Назаров І.В. Принципи незалежності та самостійності суду: співвідношення понять // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина [Текст]: Мат. Всеукр. наук.-практ. конференції, 30 травня 2009 року. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 600 с. - с.170-173.
4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука. – 1968. – Т.1. – 470 с.
5. Семёнов В. М. Суд и правосудие в СССР.- М.: Юрид.лит.,1984. – 320 с.

6. Аскеров С.С. Принцип незалежності і недоторканності суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження). – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – Київ, 2008. – 199 с.
7. Василевич М.В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації.- Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – Київ, 2010. – 17 с.
8. Судебная власть / Под ред. И.Л.Петрухина.- М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
9. Савенко М.Д. Незалежність суддів та її правове забезпечення // Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 берез. 2005 р.; м. Харків / Редкол.: В.В.Сташиш (голов, ред.) та ін. – Х.; К.: ЦНТ "Гопак", 2006. – 170 с. – с.98-110.
10. Курило О.М. Гарантії незалежності суддів у кримінальному процесі України // Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 берез. 2005 р.; м. Харків / Редкол.: В.В.Сташиш (голов, ред.) та ін. – Х.; К.: ЦНТ "Гопак", 2006. – 170 с. – с.72-79.
11. Михайленко О.Р. Про забезпечення незалежності суддів у змагальному кримінальному процесі // Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30-31 берез. 2005 р.; м. Харків / Редкол.: В.В.Сташиш (голов, ред.) та ін. – Х.; К.: ЦНТ "Гопак", 2006. – 170 с. – с.51-56
12. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – ст.529
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України “Про статус суддів” від 15 груд. 1992 р. (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 груд. 2004 р. № 19-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 49. – с. 62–67.
14. Лист Верховного Суду України Президенту України Щодо Закону України "Про судоустрій України і статус суддів" // Інфодиск «Законодавство України». – 2011. – № 8.